

Rafaela Božić-Šejć

NEKI PROBLEMI PRIJEVODA ČAKAVSKE POEZIJE NA RUSKI JEZIK (NA PRIMJERU POEZIJE ČAKAVSKOGA PJESNIKA ZLATANA JAKŠIĆA)

dr. sc. Rafaela Božić-Šejć, Sveučilište u Zadru, izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42'282.03=161.1
821.163.42.09 Jakšić, Z.-1

Problematika prijevoda čakavske lirike na ruski jezik obuhvaća nekoliko aspekata. U članku se najprije dokazuje da se čakavska lirika mora prevoditi ruskim standardnim jezikom, a ne ruskim dijalektom zbog različite prirode hrvatskih i ruskih dijalekata. Potom se razmatraju i drugi problemi kao što su to rješavanje prozodijskih poteškoća, ali se posebno razmatraju problemi koji nastaju zbog razlika u kulturi govornika ovih dvaju slavenskih jezika, a koji se vezani uz drugačiji religijski, zemljopisni (a slijedom toga i ekonomski i povijesni) krug kojima njihovi govornici pripadaju.

Cljučne riječi: *prevođenje poezije, čakavski dijalekt, čakavska poezija, Zlatan Jakšić, ruski jezik*

1. Uvod

Ove godine ispunjava se pedeset godina od prvog izdanja prve zbirke pjesama profesora i pjesnika Zlatana Jakšića *Zavitri i spjaže* (zbirka je objavljena 1958. godine u Kninu). Ovaj jubilej valja označiti ne samo kao značajan datum hrvatske kulture, već i kao datum značajan u općeslavenskom smislu, jer je Zlatan Jakšić u svom znanstvenom, pjesničkom i prevodilačkom radu povezivao dva vrlo zanimljiva slavenska fenomena: najveći i najistočniji slavenski standardizirani jezik (ruski) i najzapadniji i jedan od najmanjih slavenskih nestandardiziranih jezika-dijalekata (čakavski).

Zlatan Jakšić velik je dio znanstvenog života posvetio proučavanju poezije i recepcije Sergeja Jesenjina, a njegovi kongenijalni prijevodi Jesenjine poezije na bračku čakavštinu doživjeli su i znanstvenu analizu (npr. Eterović, Sesar) te se o njima više puta govorilo i na znanstvenim skupovima u Rusiji (Brozović, Sesar). Nekoliko je njegovih prijevoda objavljeno i u Rusiji u knjizi *Dijalog slavenskih pjesnika* (Диалог

славянских поэтов), Ufa, 2007., koja mu je i posvećena – s obzirom da se njezin izlazak iz tiska dogodio neposredno nakon pjesnikove smrti.

Zlatan Jakšić nije bio samo izniman prevoditelj i vrstan znanstvenik, on je i jedan od najboljih hrvatskih pjesnika druge polovice dvadesetog stoljeća, a kada se govori o čakavskoj lirici, onda on uistinu pripada najužem krugu najvećih čakavskih pjesnika. Teško je naći čakavskog pjesnika koji je tako umješno i nadahnuto, kao Jakšić, koristio sve mogućnosti čakavskoga dijalekta u poetskoj riječi. Tek jedna od potvrda takvoga poetskoga statusa je i činjenica da je upravo Jakšić prvi ovjenčani pjesnik (*poetae oliveati*) festivala poezije *Croatia rediviva*, na kojem, podsjetimo, ne sudjeluju samo čakavski pjesnici. Osim zbirke *Zavitri i spjaže*, objavio je još i zbirke *Snig na Braču* (1978.), *Vrime od škoja* (1988.) i *Pivac na humaru* (2002.), a njegove pjesme uvrštene su i u brojne čakavske antologije.

U ovom radu željeli smo analizirati neke probleme koji se javljaju prilikom prevođenja čakavske poezije na ruski jezik, iako nam nije poznato da je do ovoga trenutka na ruskom jeziku tiskana neka čakavska pjesma. Možda nas je upravo ta (nepravедna) činjenica i potaknula na ovaj rad, u nadi da će jedan znanstveni uradak ukazati na potrebu prevođenja naše dijalektalne poezije na ruski jezik. Nedavno izdana i u Rusiji i Hrvatskoj (Zagreb i Zadar) promovirana antologija hrvatske poezije *Из века в век* (Pranat, 2007.) ne uključuje ni jednu pjesmu na čakavskom (pa ni na kajkavskom), iako je u njoj objavljeno nekoliko na standardnom jeziku napisanih pjesama pjesnika koji pišu i na čakavskom (npr. Jakše Fiamenga). Ipak, potreba za prevođenjem dijalektalne poezije sve se više nameće i samo je pitanje vremena kada će se i na ruskom jeziku pojaviti neko ozbiljnije izdanje čakavske poezije.

2. Odnos dijalekt – standard

Prvo pitanje koje se nameće samo po sebi je pitanje, kada govorimo o prijevodu čakavskoga na ruski – kako prevoditi dijalekt. Treba li dijalekt prevesti na dijalekt ili na jezični standard? Na prvi pogled čini se, da bi dijalekt trebalo prevoditi dijalektom. Takav se pristup osobito često susreće u prozi, u kojoj se dijalekt često rabi u ulози oslikavanja lokalnog kolorita, karakterizacije likova i sl. No, u čakavskoj lirici uloga čakavskog sasvim se razlikuje od takve upotrebe dijalekta u prozi u kojoj se zapravo u standardni jezik umeću pojedine riječi ili dijalekatske značajke zbog nekih stilskih ili umjetničkih ciljeva. Čakavski je u čakavskoj poeziji jezik u svoj svojoj punini – punini jezika kao komunikacijskog sredstva i materijala umjetničkog djela, tj. on se ponaša kao bilo koji standardni jezik, a jedina razlika između čakavskog i nekog drugog standardnog jezika je ta, da čakavski, zbog poznatih povijesnih prilika, nije prošao proces standardizacije.¹ Stoga, hrvatski čitatelj ne percipira čakavski na isti način na koji ruski čitatelj percipira bilo koji ruski dijalekt. Ruski dijalekti uvelike se razlikuju po svojoj biti

¹ Koliko je to problem za žaljenje, a koliko ne – nije tema ovoga članka.

od hrvatskih. Na ogromnom ruskom prostoru od Ukrajine do Japana ruski se dijalekti znatno manje razlikuju no što se hrvatski dijalekti razlikuju ponekad na prostoru od svega nekoliko kvadratnih kilometara (sjetimo se kaleidoskopske dijalekatske slike Gorskog Kotara, npr.). Također, čakavski je prvi hrvatski književni jezik na kojem su stvarali ne samo otac hrvatske književnosti, Marko Marulić, već i brojni drugi veliki hrvatski pjesnici. Stoga čakavski ne budi u govornika hrvatskoga jezika onakve asocijacije provincijalnosti, sela, neobrazovanosti, veze s prirodom i sl., koju upotreba dijalekta više ili manje budi u govornika ruskoga jezika. Čakavska se lirika zapravo uopće ne temelji na odmaku od standarda, opozicija standard – dijalekt nije toj lirici suštinska, čakavski je u toj lirici jednostavno “jezik”, nstandardiziran, doduše, jezikoslovcima i gramatikama, ali standardiziran na način na koji je jezik uvijek standardiziran – standardiziran u govornim običajima i gramatici pojedinoga kraja, mjesta ili grada.

Stoga na ovo pitanje treba odgovoriti ovako – ukoliko bi u ruskom jeziku postojao dijalekt koji odražava drevnu nacionalnu kulturu i naglašava poetičnost umjetničkog djela, tada bi čakavsku poeziju trebalo prevoditi na takav dijalekt, ali s obzirom na to da takvog dijalekta u ruskom jeziku nema – (zapravo bi se jedino moglo govoriti o nekom arhaičnom obliku standardnoga jezika) zaključak koji se nameće jest – da čakavsku poeziju treba prevoditi standardom. Arhaični oblik ruskoga standardnoga jezika ne bi ipak u ovom slučaju bio alternativa zato što je čakavski i danas još uvijek živ i u uporabi, tj. poezija na čakavskom je poezija na živom jeziku njegovih govornika, dok bi se prevodenjem na neki arhaični oblik ruskoga jezika izgubio taj aspekt jezične stvarnosti. Ponekad, ipak, vrlo pažljivo, moguće je koristiti i neke arhaične ili dijalekatske riječi ruskoga jezika radi podcrtavanja osobitog kolorita koji se javlja u ovoj poeziji, koja je vrlo često svojom tematikom vezana za sela ili manja mjesta, drevne običaje, kulturu i način života – s čim je vezana i uporaba mnogih predmeta koje gradsko stanovništvo više ne upotrebljava.

3. Glas pjesnika

Kao što ističe Spodarec (1999: 71), u suvremenoj fazi razvoja znanosti o književnosti, (bez čega, istaknimo, nema prevođenja književnog djela, jer prevođenje književnog djela nije samo lingvistički problem), aktualni opis pjesničke slike svijeta ne računa samo na funkcioniranje umjetničkog sustava pisca (metateksta) ili konkretnog teksta, tj. stajališta semiologije strukture, nego se temelji i na praćenju procesa “označavanja”. Tako, zaključuje Spodarec (isto), razumijevanje smisla teksta pretpostavlja uključenje širokog spektra konteksta. Petar Šimunović, ne samo hrvatski dijalektolog, već i izvrstan poznavalac poezije Zlatana Jakšića, ističe (2002: 6), da Jakšićeva poezija, kao i u slučaju drugih čakavskih pjesnika koji pišu sredinom dvadesetog stoljeća, najčešće govori o socijalnim temama, uspomena iz djetinjstva (to je doba kada se način života jako mijenja), o emigraciji i naravno o ljubavi. Ali, smatra Šimunović (isto), u poeziji Zlatana Jakšića još od samog početka jako važno mjesto zauzima humor. Sve ono o čemu govori

pjesnik iznosi se ne s patetične točke gledanja, kao što to često biva u poeziji (pa tako i u čakavskoj), već s pomalo satirične točke gledišta. Taj Jakšičev humor nije ironičan, to je upravo humor šaljivdžije (na ruskom postoji za to izvrsna riječ *šut*), onoga koji sve zna o životu i koji mu se smije, čak i onda kada je težak – što je sve donedavno bila vrlo česta pojava na dalmatinskim otocima. To je bio život seljaka koji su živjeli na siromašnoj zemlji koju je trebalo otimati od kamena, čuvati škrte plodove od zimske bure i ljetne žege, a more koje ih je hranilo, odnosilo je i svoje žrtve – bilo doslovno, bilo odnoseći muževe i očeve u višegodišnju pečalbu ili navigaciju. Stoga u čakavskoj lirici često pronalazimo melankolične tonove, tugu, samoću, usamljenost i siromaštvo. No, u Jakšičevoj lirici takva se sudbina gotovo uvijek prevladava humorom.

Naravno, takav suptilan humor treba sačuvati i u prijevodu, što nije jednostavan zadatak čak ni onda kada nema svih ostalih problema koji se javljaju u prevođenju čakavske lirike. Ali, ovaj je humor teško sačuvati i zato što on proizlazi iz načina života stanovnika toga dijela Hrvatske (običaja, vjerovanja, tj. čitave kulture), a koji ruskom čitatelju mogu biti potpuno nerazumljivi. Tako u pjesmi *Otvaranje paketa*, u kojoj je prizor scene u kojoj obitelj (otac, majka, kći i sin) otvara paket rođaka iz Amerike, postoji cijeli niz situacija koje su za ruskog čitatelja nepoznate. O tim kulturološkim razlikama govorit ćemo detaljnije nešto dalje u tekstu, a sada naglasimo samo potrebu očuvanja vedrog tona pjesme u kojoj se svi aspekti – sklanjanje obitelji u sobu, otvaranje paketa, znatiželja, isprobavanje odjeće, znatiželja susjeda – prikazuju na vrlo duhovit način.

4. “Dijalog” dviju kultura

Riječi je gotovo uvijek moguće prevesti s jednog jezika na drugi. Barbarizmi, tj. neekvivalentni leksik, mogu se objasniti, posebice u prozi, zahvaljujući napomenama u fusnotama na dnu stranice ili knjige (kako je to uobičajeno u našoj prevodilačkoj praksi). Ali, u poeziji je to vrlo teško, jer takva objašnjenja nije prikladno unositi u tekst (što u prozi ponekad može biti slučaj), a komentari na dnu stranice ili knjige mogu i smetati recepciji teksta, (ukoliko su oznake za fusnote unutar teksta pjesme). Također, može se reći i da ti komentari ne pomažu uvijek u recepciji teksta jer pjesmu ne čitamo uvijek u knjizi opremljenoj eventualnim objašnjenjima i komentarima. Pjesmu možemo slušati i na pozornici npr., a u tom se slučaju ponekad ne može upozoriti slušatelje na određene pojave u umjetničkom tekstu.

U svakom slučaju, čak i kad postoji mogućnost komentara i objašnjenja o razlikama dviju kultura (bilo u pismenoj bilo u usmenoj recepciji djela), ponekad je tih razlika toliko mnogo da se može postaviti pitanje o mogućnosti prijevoda takvih pjesama.

J. Užarević (1994: 92) ističe asimetričnost položaja teksta i prijevoda unutar kulture 1 i kulture 2, te smatra da se tu funkcionalno-recepcijsku asimetriju ne može niti treba prevoditi. Stoga, naglašava Užarević (isto), kao osnovno mjerilo teksta treba uzeti upravo tekst, a ne kulturu, publiku ili sl. Kod antonimijskih parova, odnosno dileme treba li preferirati vjernost izvorniku ili razumljivost za čitateljstvo, arhaizaciju

ili modernizaciju, semantiku ili pragmatiku, formalnu ili funkcionalnu ekvivalentnost, te referencijalno ili konotativno značenje – i prilikom načelne odluke da se preferiraju prvi članovi iznesenih antonimijskih parova (isto), Užarević podsjeća da se ne smiju zaboraviti ni drugi članovi ovih opozicija. Zašto je tome tako pokazat ćemo na nekoliko primjera iz Jakšićeve lirike.

Tako, npr. emigracija u ruskoj i čakavskoj/hrvatskoj kulturi ima sasvim različite asocijacije. Emigracija u Dalmaciji mahom je bila ekonomskog karaktera (iako se, naravno, u valovima javljala i politička emigracija), dok je u Rusiji ona najčešće bila političkog karaktera. Rina Eterović naglašava (2002: 93) da je težak život na otocima vrlo često prisiljavao ljude na odlazak iz rodnog doma, a gorke su minute svoga života u tuđini često provodili u uspomenama na domovinu. Također, u Dalmaciju su često dolazili paketi rođaka iz Sjeverne ili Južne Amerike, dok ruski politički emigranti nisu imali takvu mogućnost. Čak je i obična komunikacija pismima bila vrlo otežana, a ponekad i nemoguća. U Dalmaciju su se emigranti često i vraćali, ponekad na praznike, privremeno, a nekad i zauvijek, što se također često javljalo temom u poeziji (kao npr. u pjesmi *Lumbrela* koju spominjemo nešto dalje). Ruska emigracija odnosila se češće na zemlje Evrope, manje Sjeverne Amerike i vrlo malo Južne Amerike. Nakon Drugog svjetskog rata ekonomska emigracija bila je za Ruse gotovo potpuno nemoguća, za razliku od Hrvatske, gdje su pojedine, posebice otočke zajednice, zbog prevelikog iseljavanja gotovo nestale, što, opet, ni približno nije slučaj u Rusiji. Sve to uvjetuje potrebu objašnjavanja šireg konteksta iseljeničke problematike ukoliko želimo osigurati pravilnu recepciju djela s ovakvom tematikom.

Postoji i čitav niz svakodnevnih razlika između ovih dviju kultura koje treba imati u vidu prilikom prevođenja. Tako u prethodno spomenutoj pjesmi *Otvaranje paketa* u pošiljci rođaci iz Amerike šalju obitelji na Braču bakalara. Za Ruse to je riba najniže kvalitete, dok je u Hrvatskoj smatraju cijenjenom ribom i vrlo je skupa, a gotovo je obavezni dio menija najvažnijih katoličkih praznika na Veliki Petak ili Badnju večer. Miris bakalara koji se osjeća prilikom otvaranja paketa hrvatskom čitatelju jasno govori da je obitelj riješila problem prazničnoga objeda, dok ruskom čitatelju miris i spominjanje ove ribe, ukoliko nije objašnjeno, izaziva sasvim drugačije asocijacije. Jednostavno i pomalo neodređeno rješenje *копченая рыба* (dimljena riba) izbjeglo bi negativnu asocijaciju koju izaziva bakalara (*треска*), ali opća imenica ne bi uspjela prenijeti svu kulturološku pozadinu koju bakalara nosi za čakavca.

Također, odjeća koju šalje rodbina iz Amerike ne odgovara prilikama i potrebama siromašnog otočkog društva te se u toj odjeći obitelj doima smiješnom, pogotovo što u nestrpljivoj želji da otkrije “blaga” paketa, obitelj oblači na sebe odjeću bez ikakvog reda i smisla. Paket je poveznica dviju grana obitelji, spoj dviju nespojivih kultura, siromašnoj otočkoj obitelji prozor u svijet, trenutak uzbuđenja, nade o makar kratkotrajnom blagostanju. Sve to teško je u punoj mjeri predočiti ruskom čitatelju.

Evo još nekoliko primjera:

U pjesmi *Partenca* susrećemo magarca, životinju koja u ove dvije kulture ima sasvim drugačiju recepciju. Za Hrvate koji su živjeli u južnim i zapadnim dijelovima Hrvatske (Istra, Dalmacija) magarac je bio gotovo hranitelj obitelji, na njemu se nosio tovar za prodaju, sve potrebno za rad u polju, vrlo često i voda, ili drvo za ogrjev, dok je u ruskoj kulturi magarac egzotična životinja koja se uglavnom susreće samo u basnama ili bajkama, a zna se o magarcu samo to, da je to vrlo tvrdoglava životinja. Dakle, za stanovnika primorskih hrvatskih krajeva sve imenice koje označavaju ovu životinju (*magarac, tovar, ugota...*) mogu biti stilski potpuno neutralne i imati vezu s elementarnom životnom razinom, dok je u ruskog čitatelja ona nužno stilski obojena i najčešće vezana uz viceve i basne.

Potom, posljednji stih *Partenca!* može se u ovom kontekstu na ruski prevesti kao: *Поехали!* Ali ton i asocijacija tih dviju riječi sasvim su različite. Rusko *Поехали!* prepuno je energije, dok u čakavskom *Partenca!* često možemo zapaziti i nijansu melankolije i tuge. Ta riječ nosi u sebi nevoljkost da se ostavi svoj dom izvan kojega teške i ribare najčešće čekaju samo teškoće – težak posao, opasno more i emigracija (privremena ili na cijeli život). S obzirom da se odlazi brodom, još bolji prijevod bio bi: *отчаливай!* Međutim, naslov pjesme, koji je identičan posljednjem stihu na ruski ipak ne možemo tako prevesti, jer nam je u naslovu potrebna imenica. Stoga bi prijevod naslova trebao biti *Сборы в дорогу (Odlazak)*, ili neko drugo slično rješenje.

Kako podcrtava Eterović (2002: 101), i takvi temeljni pojmovi kao npr. *kuća* razlikuju se u čakavskog i ruskog čitatelja. U čakavaca ono se uvijek vezuje za čvrsto i sigurno kameno zdanje, zdanje koje se suprotstavlja protjecanju vremena, dok je rusko graditeljstvo seoskih kuća mahom drveno.

I koncepcija recepcije pridjeva *modri/sinji* različita je u dvije kulture, navodi dalje Eterović (2002: 104), i to stoga što se filozofija *modre/sinje* boje u dva naroda povezala s različitom materijalnošću zbog različitih geografskih uvjeta života. U svijesti ruskoga čitatelja i nositelja ruske kulture ostvarena je direktna povezanost s nebom, dok u nositelja hrvatske kulture pri spominjanju pridjeva *modar/sinji* izvire neposredna veza s morem, dok je nebo prvenstveno *plavo*.

Dodajmo i da tako obični pojmovi kao što su *ulica, kaleta, put, laza* – imaju sasvim drugačiju recepciju u ruskoj i hrvatskoj kulturi. U nepreglednim ruskim prostranstvima uski puteljci i ulice kakvi se nalaze u Dalmaciji ili kuće u kojima susjedi jedan drugome i doslovno gledaju kroz prozor ravni su kulturnom šoku, kao i dalmatinska polja ispre-sijecana živim kamenjem ili suhozidom.

Ponekad se javlja i problem prijevoda čakavskih imena ili nadimaka, jer se oni, poglavito u lirici Zlatana Jakšića, često javljaju u ulozi karakterizacije – bilo osobe bilo obitelji (što je čest slučaj u Hrvatskoj). Kao što zamjećuje Grgas kad govori o irskom pjesništvu (1994: 36), pojava vlastitih imena naizgled se čini od zanemariva značenja, ali prevodeći pjesmu, postajemo “svjesni kompleksne učinkovitosti uprizorenih oslovljavanja”. “Škrta razmjena imena”, kako uporabu imena slikovito predočuje Grgas (isto),

ocrtava brojne odnose. U svakoj će kulturi takva razmjena nositi drugačiju informaciju, ali moguće preinake u nazivlju ili preimenovanje, smatra Grgas (isto), dovelo bi do toga da bi pjesma progovorila našim iskustvom, postala našom, pjesma (prepjev) otrgnuo bi se od svog predloška i neutralizirao na taj način *lokalizirani* (sic!) naboj – kakav god on bio. Navedimo jedan poprilično banalan primjer imenovanja mačaka u pjesmi *Vrića*:

Jer ako nemaš vriće
Beštija u zagonu indebuliće,
Nimaš vriće –
Maška će ti ostavit maliće:
Jemaćeš Miškota, Sivkota, Milkota, Mirkota
U šufitu na fitu.
Jemaćeš Šaricu, Garicu, Lenku i Doru
U kotlenki na dvoru. (2002: 31)

Iako imenovanje mačaka na dvorištu sasvim sigurno ne nosi ni izdaleka takav naboj kakav imaju ili mogu imati imenovanja ljudi, ipak taj *lokalizirani* naboj postoji i prevoditelj se i u tako banalnom primjeru može naći na mukama kako pristupiti rješenju ovakvog problema – “rusificirati” mačja imena, ili ih ostaviti u izvornom obliku.² Vjerojatno za ovakve probleme i nema jedinstvenog rješenja nego ono mora proizlaziti iz potreba svakog pojedinog teksta, pa će i u ovom slučaju interpretacija i prevoditeljevo poznavanje obiju kultura morati biti odgovorno za konačnu odluku. Ali, potrebno je naglasiti da i ovakvi, naizgled jednostavni slučajevi kriju u sebi brojne prevodilačke zamke i da im se mora vrlo oprezno pristupati.

Ipak, ima i slučajeva u kojima upotreba imena i činjenica da je pjesma posvećena konkretnom čovjeku ne ometaju u velikoj mjeri recepciju pjesme, kao što je to npr. u slučaju pjesme *Lula i skula*, u kojoj se radi o policajcu (Luli). Ali, odnosi policajaca i derana nisu karakteristični samo za otok Brač, već je to pojava koju mogu razumjeti i ruski čitatelji.

Petar Šimunović (2002: 12) navodi, također, primjere u kojima su domaće životinje određene preko svojih gospodara npr., *koza Tonke Karigete “ne čini ščete” (коза Тонки Каригеты не делает вреда)* ili *koza Bepota Mončića “žere malo kića/leže po tri kozlića” (коза Бепота Мончича ест мало и родит троих козлят)*. Iako su takva određenja čakavskim čitateljima jasnija i živopisnija nego ruskim, ipak u tim slučajevima nedostatak bliže informacije ne ometa recepciju teksta. No, ako usporedimo primjer spominjanja žene s otoka Hvara – *Ni Fārka/ ni pajboja mārka (женщина с острова Хвар не очень качественный продукт)* – duhovitost je tih stihova teško shvatiti, ako se ne zna ništa o tradicionalnom suparništvu tih dvaju otoka.

² Podsjetimo i na sljedeću razliku. U hrvatskom jeziku i životinje imaju imena, dok u ruskom to nisu imena nego *клички*.

I nazivi ulica, sela, trgova, polja, uvala, često su u ulozi karakterizacije ili atribucije, i čak je i hrvatskim čitateljima, nositeljima standarda, ili onima koji nisu bili na tim lokacijama, a posebice ruskim čitateljima, nemoguće proniknuti u tekst u punoj mjeri kao što je to moguće onim čitateljima koji su upoznati sa svim lokalnim značajkama koje se u tekstu pojavljuju. Tako, kao što napominje P. Šimunović (isto), u pjesmi *Jutro* (*Утро*), ako je *sunce prišlo Vruju* (*солнце перешло Врую*), to znači da je već skoro podne. Takav pristup nije karakterističan samo za čakavsku poeziju, spomenimo opet primjer irskog pjesništva (Grgas 1994: 37) koje obiluje toponimima kao “prepoznatljivim prostornim koordinatama” (isto). Iako svaka kultura ima svoj poseban odnos prema ulozi toponima u poeziji, oni su uvijek znak identiteta – i prilikom prevođenja uvijek im se treba prilaziti s posebnom pažnjom.

Poseban je problem neekvivalentan leksik, kao npr.: *bronzin* (veliki lonac), *česmina* (dalmatinski hrast), *gomila* (suhozid), *lāza* (otvor u gomili, ulaz u ogradu), *sular* (balkon sa stepenicama kakav se može vidjeti na starijim kućama) i sl.

Svi ovi primjeri pokazuju koliko problema leži pred prevoditeljem, posebice zato što je čakavska lirika i inače tijesno povezana sa svakodnevicom (bilo otočana, bilo čakavaca na kopnu), i to puno tješnje nego što je lirika jezičnog standarda vezana za svakodnevnicu gradskog čovjeka. U tom smislu dijalektalnu je liriku možda moguće usporediti s lirikom na slengu.

5. Prozodija

Kako ističe Eterović (2002: 91) – čakavski dijalekt izbjegao je modernizaciji i sačuvao puninu svojih drevnih gramatičkih, akcenatskih i leksičkih formi. Upravo se na toj razini čakavski u najvećoj mjeri približava ruskom – s kojim dijeli ne samo najstarije leksičke slavenske slojeve, već, ono što je posebno zanimljivo, i akcenatske slojeve (naravno, kada govorimo o mjestu akcenta u riječi, s obzirom da ruski nije sačuvao tonsku raznolikost akcenata, već je stari sustav, u tom smislu, zamijenio novi, s jednim dinamičkim akcentom).

Čakavski govor otoka Brača na kojem piše Jakšić ima tronaglasni akcenatski sustav, a pjevnost koja se rađa iz melodijske razlike tih triju akcenata, posebice čakavskoga akuta, nemoguće je sačuvati u ruskom prijevodu, koji poznaje samo jedan dinamički naglasak (po svojoj silini i duljini ističe se slog pod akcentom, dok su svi ostali slogovi reducirani, odnosno izgovaraju se kraće i ponekad prilično nerazgovijetno).

Često mjesto naglasaka biva jedinom razlikom između dva homonima (homografa) i kada Jakšić koristi takve dvije riječi u svojoj poeziji: npr. *težāk ni težak* (*крестьянин не тяжел*), čini se da je prijevod koji bi sačuvao vezu između zvuka i značenja u takvim slučajevima nemoguć, posebice zato što prema riječima P. Šimunovića (2002: 8) sam Jakšić tvrdi da riječ nije samo nositelj značenja, već da je i nositelj svih drugih jezičnih slojeva – intonacije, ritma itd., te gubitak u prijevodu ovakve igre na fonetskoj jezičnoj razini ne bi na pravilan način ocrtalo Jakšićev pjesnički glas.

Mjesto akcenta, kao što smo rekli, u većoj se mjeri podudara s mjestom naglasaka u ruskom jeziku no što je to slučaj s hrvatskim standardom i to znači da bi, kao i ruski, i čakavski trebao naginjati jambu, a ne troheju. Ali, u lirici Z. Jakšića stih je uglavnom slobodan i rješenje prozodijских problema, tj. očuvanje metra izvornika ne predstavlja prilikom prijevoda bitniji problem.

Također, ni očuvanje muških rima ne mora nužno predstavljati problem, kao što je to u slučaju prijevoda ruske poezije na standardni hrvatski, jer u hrvatskom ne može naglasak stajati na posljednjem slogu, dok u čakavskom može. Ali, problem predstavljaju brojni međujezični homonimi i posuđenice romanskoga porijekla (starije i novije) koje su osobito česte u čakavskom. Problematika se dijelom javlja na čisto praktičnoj razini, jer se zbog nedostatka čakavskih rječnika ponekad ne može provjeriti značenje riječi, tj. ono se mora provjeravati na terenu, s druge strane problem je stilski uloga posuđenica. Iako su one u svakodnevnoj upotrebi stilski neutralan leksik za čakavce, u umjetničkom djelu one nose i dodatno značenje – znak kulture u kojem je stoljećima hrvatsko stanovništvo živjelo u uskoj vezi sa stanovništvom romanskoga porijekla – bilo to u vrijeme dolaska Hrvata na ove prostore, bilo u sasvim nedavnoj prošlosti ili pak sadašnjosti. Te posuđenice ne govore na isti način o kulturnoj infiltraciji kao što je to slučaj kod posuđenica iz jezika izvora svjetske kulture (kao u određenim periodima povijesti francuski ili engleski), ili infiltraciji jezika dvaju susjednih naroda, već je razina upravo i infiltracije kulture Mediterana u jedan narod kojemu je ta kultura po dolasku na ove prostore bila strana i koja je danas, u kulturno raznolikom narodu kao što su to Hrvati, kod upravo ovog dijela hrvatskoga naroda koji se naselio uz obale Jadrana, nositelj te mediteranske sastavnice hrvatske kulture. U Rusa, koji su u kulturološkom smislu vrlo homogeni takve razlike za jedan narod vrlo su neobične. Pa je i to jedan od aspekata koji se u izvorniku vjerojatno mora izgubiti.

Problem koji se pojavljuje u prijevodu Jakšićevih pjesama je i u tome da je to pjesnik za kojeg je, kao što smo već istaknuli, karakteristična zaigranost jezika na fonetskoj razini, što je izrazito teško prenijeti, ako se žele prenijeti i svi ostali jezični i semantički slojevi.

Tako npr. u ciklusu *Brački kalendar* (*Календарь острова Брач*) pronalazimo sljedeće stihove:

Vela Gospa, sveti Roko

Vaja umečit koko toko:

Maštil ugave, maštil muškata

I ben fata!

Dokle ugriza dotle i traje

A dokle traje traji i fraje. (Jakšić 2002: 83)

I bez razumijevanja ovih stihova jasno se osjeća zaigranost jezika, zvukova, ritma i rime, a budući da je semantika sažeta u kratkim riječima i stihovima nema mnogo mjesta

za kombinatoriku (značenje stihova na ruskom: *Подошли Успение и св. Рок, и выжать немного винограду настал срок: кадку красного, кадку белого, и все в порядке! Пока во рту вязка, все в порядке, а пока все в порядке, до тех пор – праздник.*)

6. Zaključak

Iako se ponekad navodi da je glavni zadatak, koji danas stoji u oblasti poetskog prijevoda, rješenje prozodijskih poteškoća i očuvanju tih karakteristika izvornika kao što to ističe Eterović (2002: 111), iz našeg je članka jasno da osim takvih problema u sferi poetskog prijevoda čakavske lirike na ruski leže i brojni drugi problemi koje je ponekad mnogo teže riješiti no što su to prozodijski problemi, a koji su se sasvim nedavno činili gotovo nepremostivom preprekom. Da tome više nije tako imamo zahvaliti generacijama iznimno talentiranih prevodilaca ruske poezije na hrvatski, među kojima i sam Zlatan Jakšić pronalazi svoje mjesto. Upravo zato postoji nada da će uskoro i čakavska lirika postati poznata ruskomu čitatelju te da će ti prijevodi biti jednako tako uspješni kao prijevodi Jesenjina na čakavski.

Uz naš članak navodimo primjer jedne pjesme Zlatana Jakšića (*Lumbrela*) na ruski jezik u prijevodu Sergeja Glovjuka, pjesnika i urednika već spomenute antologije hrvatske poezije *Из века в век*.

Ova pjesma (ovdje se obavljuje po prvi put) izabrana je za prijevod upravo zato što je u njoj bilo moguće izbjeći neke od gore navedenih problema (posebice onih teško rješivih problema na fonetskoj razini). Pjesma ima narativni karakter koji u ovom prijevodu služi kao okosnica. Sve ono što se gubi na nekim drugim razinama, npr.:

- eksplozivnost posljednje riječi prve strofe *droba* (suglasnici *d, b* i kratkosilazni naglasak);
- melodijska razlika između akuta i kratkosilaznog naglaska (u stihu *pod kojön izgleda bogatiji i viši*);
- aliteracija konsonanta *š* koja se provlači kroz cijelu pjesmu (*bogataš, naš, šjalpe, štravagane šjalpe, siromašni, šuštime, viši, tiši*, itd.);
- uspijeva se nadoknaditi očuvanjem narativnosti pjesme, očuvanjem glasa pjesnika koji, kao što smo istaknuli, i tužne životne situacije promatra s dobrohotnim humorom (što je vidljivo npr. u uporabi razgovornih izraza: *И весь на понтах (sav važan); блестяки и медные бляшки, кушаки и подтяжки*), ali, i na fonetskoj razini očuvano je u prijevodu mnogo važnih elemenata. Tako je gotovo u cijelosti očuvan i raspored rime, a semantički snažne rime izvornika: *škine – Argentine – šustine, vela – lumbrela, viši – tiši, fala – kapitala* također su većinom sretno očuvane u prijevodu (npr. *богач – Брач, bogataš – naš; стины – Аргентины*) te predočuju lepršavost pjesme, istovremeno zadržavajući njezinu socijalnu i kulturološku tematiku.

Evo, dakle, pjesme *Lumbrela* u prijevodu Sergeja Glovjuka na ruski jezik.

ЗОНТ

*Когда из Америки возвращается богач,
на наш каменнистый остров Брач,
в корабле куча всего,
двадцать два зуба золотых во рту
и большое брюхо висит у него.
Когда возвращается средняк,
Из сытого края, то возвращается так:
Всегда киноаппарат в руках,
И галстук и шляпа
И весь на понтах.
А когда возвращаются бедняки,
То сгорблены спины
(от этой проклятой Аргентины),
На них только
Блестки и медные бляшки,
Кушаки и подтяжки.
Зато первый сорт,
Ни кем не открытый,
Импортный зонт.
Под которым они богаче и выше,
Чтобы видел всяк,
Чтобы всяк знал,
Что и они, богу хвала,
Привезли из Америки кое-какой – капитал.*

LITERATURA:

- BARHUDAROV, L.S., (1975), *Jazyk i perevod*, Moskva.
ВЛАХОВ, С., ФЛОРИН, С., (1980), *Непереведимое в переводе*, Moskva.
BOŽIĆ-ŠEJIĆ, R., (2008), *Stado slov*, Neva, №2, Sankt Peterburg, <http://magazines.russ.ru/neva/2008/2/ra18.html>
ČUKOVSKIJ, K., (1968), *Vysokoe iskusstvo*, Moskva.

- ETEROVIĆ, R., (2002), *Osobnosti perevoda ruskoj liriki "Serebrjanogo veka" na horvatskij jazyk*, Москва.
- GRGAS, S., (1994), *U susret irskom pjesništvu*, Književna smotra, XXVI, 91, Zagreb, str. 35 – 38.
- IVIR, V., (1978), *Teorija i tehnika prevođenja*, S. Karlovci.
- JAKŠIĆ, Z. i ŽULJEVIĆ Đ., (1989), *Jesenjin po brašku i brošku*, Beograd, Brač.
- JAKŠIĆ, Z., (2002), *Pivac na humaru*, Zadar.
- KOMISSAROV, V. N., *Teorija perevoda (Lingvističeskie aspekty)*, http://classes.ru/grammar/43.Teoriya_perevoda_Lingvicticheskiye_aspekty/extfile/help2/html/-_29.html
- LEVI, J., (1982), *Umjetnost prevođenja*, Sarajevo.
- PARŠIN, A., *Teorija i prakтика perevoda*, http://teneta.rinet.ru/rus/pe/parshin-and_teoria-i-praktika-perevoda.html
- VUKOVIĆ, S., (2005), *Verši na Selcih*, Selca.
- SPONDAREC, N., (1999), *Tekst i kontekst s motrišta piščeve slike svijeta*, Književna smotra, XXXI, br. 111(1), Zagreb, str. 71-73.
- ŠIMUNOVIĆ, P., (2002), *Vedri i zvonki zvuci Jakšičevih čakavskih stihova*, Pivac na humaru, Zadar.

SUMMARY

Rafaela Božić-Šejčić

SOME PROBLEMS IN TRANSLATING CHAKAVIAN POETRY INTO THE RUSSIAN LANGUAGE (On the example of the Chakavian poet Zlatan Jakšić)

In this paper we analyze some problems that are encountered in translating Chakavian poetry into the Russian language. We discuss these problems on the basis of the example of Chakavian poetry of Zlatan Jakšić. The essential question in deciding whether it is necessary to translate Croatian dialectal poetry into another dialect or into standard language we have resolved in the way that we conclude that it should be translated into standard language, because Chakavian dialect is very different from Russian dialects in its relations to standard language. There are also many other problems, especially on the cultural level, and although these are both Slavic languages the cultural background is very different, and should be taken into consideration.

Key words: *translating poetry, Chakavian, Chakavian poetry, Zlatan Jakšić*